

ZAFER HANIM VE AŞK-I VATAN'IN TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ

Tülin ARSEVEN*

Geliş Tarihi: Ocak, 2018

Kabul Tarihi: Mart, 2018

Öz

Türk edebiyatında ilk roman denemesi Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı eseridir. İlk edebî roman örneği olarak ise Namık Kemal'in *İntibah*'ı kabul edilmektedir. Tanzimat Döneminde erkek yazarların yanı sıra kadın yazarların da roman türünde örnekler verdiği görülmektedir. Dönemin kadın yazarlardan biri de Zafer Hanım'dır. Bu araştırmanın odağında Zafer Hanım tarafından yazılmış ve 1877'de yayımlanmış olan *Aşk-ı Vatan* adlı roman bulunmaktadır. Nitel bir araştırma örneği olan bu çalışmada Zafer Hanım Türk edebiyatının ilk kadın romancısı mıdır ve *Aşk-ı Vatan*'ın edebiyat tarihimizde yeri nedir soruları irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Zafer Hanım, Aşk-ı Vatan, roman, edebiyatımızda ilkler.

THE PLACE OF ZAFER HANIM AND AŞK-I VATAN IN TURKISH LITERATURE

Abstract

The first novel experiment in Turkish Literature is *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* of Şemsettin Sami. However, the first example of literary novel is considered *İntibah* of Namık Kemal. In Tanzimat period, along with men, women also gave examples of novel. Zafer Hanım was one of the female writers of the period. This research is focused on *Aşk-ı Vatan (The Love of Motherland)* which was a novel that was published in 1877. This study, which is an example of qualitative research, searches the answers for two questions; is Zafer Hanım the first female novelist of Turkish Literature and what is the place of *Aşk-ı Vatan* in our literary history.

Keywords: Zafer Hanım, Aşk-ı Vatan, novel, firsts in our literature.

Giriş

Türk edebiyatının ilk romanı için edebî literatürde iki kitabın adı geçmektedir. Bunlardan ilki Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*¹ adlı romanı, ikicisi Namık Kemal'in *İntibah* (ya da *Sergüzeşt-i Ali Bey*) adlı eseridir. Bu iki roman arasında yayım tarihi itibarıyla yaklaşık olarak bir yıllık bir fark bulunmaktadır. Yazım tarihi esas alınarak Şemsettin Sami'nin romanı için "ilk roman denemesi" ifadesi kullanılırken, bundan bir yıl sonra yayımlandığı hâlde teknik ve kurgusal yönden batılı anlamda roman türünün ilk örneği sayılarak *İntibah* için "ilk edebî roman" tanımlaması yapılmaktadır. Kimi araştırmacılara göre Şemsettin

* Prof. Dr.; Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, tarseven@akdeniz.edu.tr.

¹*Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı roman ilk olarak 1872 yılının sonundan 1873 ortalarına değin *Hadika* gazetesinde tefrika edilmiş, ilk basımı 1875'te yapılmıştır. Bu nedenle kaynaklarda eserin tarihi 1872, 1873 veya 1875 yıllarından biri olarak geçmektedir.

Sami'nin *Ta'aşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ından (1873) ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellah* (1874), *Dünyaya İkinci Geliş* (1874), *Hüseyin Fellah* (1875) gibi bazı eserlerinden daha sonra yazıldığı hâlde Namık Kemal'in *İntibah*'ını (1876), ilk roman sayanlar, kronolojiyi değil de muhteva ve teknik yapıyı esas almaktadırlar (Yıldız, 2006: 101, 102).

Bu ayırmda Şemsettin Sami'nin *Ta'aşşuk-ı Talat ve Fitnat* adlı eserini, vaka kuruluşu bakımından yetersiz saymanın; Türk halk hikâyeciliğinin, özellikle de Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin gibi yerli anlatıların etkisinden kurtulamamış ve batılı roman tekniğini kullanma noktasında zayıf bulmanın payı büyüktür. *Ta'aşşuk-ı Talat ve Fitnat* karşısında Namık Kemal'in *İntibah*'ının roman türünü temsil etmedeki başarısı, eseri ilk edebî roman tanımlamasına ulaştırmıştır. Orhan Okay bu konuda şöyle der:

Şemsettin Sami'nin (1850-1904) *Ta'aşşuk-ı Talat ve Fitnat* (1872) romanı halk hikâyeciliği geleneğine önemsiz birkaç unsur katmaktan başka özellik taşımaz. Bunlar kız çocuklarının eğitimi, görmeden evlenme, evlilikte kadının fikrinin alınması gibi dönemin edebiyatının temalarıdır. Namık Kemal'in *İntibah*'ı ise birçok hususta halk hikâyesinden edebî romana geçişin ilk örneği olarak kabul edilir (Okay, 2007: 79).

Orhan Okay ve diğer araştırmacıların Türk edebiyatının ilk romanı hakkındaki bu saptamaları, Türk edebiyatının ilk kadın romancısının kim olduğu sorusunun cevabı olarak Fatma Aliye'nin ismi anılırken de benzer bir ayırım söz konusu olmakta mıdır sorusunu akla getirmektedir.

Edebiyat tarihlerine ve çeşitli kaynaklara bakıldığında Türk edebiyatının ilk kadın roman yazarının Fatma Aliye olduğunun yazıldığı; internetteki edebiyat üzerine bilgi verilen sitelerin birçoğunda da durumun aynı olduğu görülmektedir. Bu durumda, Araştırmacı Zehra Toska tarafından eski harfli metinden Latin alfabesine aktarılarak 1994'te yayımlanmış olan Zafer Hanım'a ait *Aşk-ı Vatan* adlı romanın Türkçe yazılmış ilk roman olduğu gerçeği gözden uzak tutulmaktadır. Edebiyat tarihlerinin ve kaynaklarının Zafer Hanım'ı görmezden gelip Fatma Aliye'yi ilk kadın romancımız saymasının nedenini araştırmak bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Bu çalışma dört başlıktan oluşmuştur. Giriş bölümünde roman türünün Türk edebiyatındaki ilk örneklerinden konu dâhilinde kısaca söz edilmiştir. İkinci alt başlıkta, yazılı, basılı ve elektronik kaynaklarda ilk kadın romancının kim olduğunun nasıl yer aldığı bilgisi aktarılmıştır. Üçüncü alt başlıkta Zafer Hanım'ın *Aşk-ı Vatan* adlı eseri roman tekniği ve kurgu bakımından değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise Zafer Hanım'ın ve eseri *Aşk-ı Vatan*'ın edebiyatımızdaki yeri üzerinde durulmuştur.

I. Edebî Literatürde Türk Edebiyatının İlk Kadın Romancısı

Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti* adlı kitabının “Osmanlı’nın Reformcu Erkekleri Kadınlar İçin de Reform İstiyor...” alt başlığı altında “Kadın haklarını İslamiyet’ten çıkararak savunan önemli kadın yazar ve ilk kadın romancı olarak kabul edilen Fatma Aliye, yazılarında ‘iyi Müslüman-iyi anne- iyi eş’ tanımı yapıyor” demektedir (Sancar, 2014: 90). Hülya Argunşah, 1878 yılında yazdığı bir mektuptan hareketle Ahmet Mithat Efendi’nin Fatma Aliye’yi nesre yönlendirdiğini belirtip “Mithat Efendi’nin kesin denilebilecek kayıtları olmasaydı belki de Türk edebiyatının ilk kadın romancısı olarak tanınan Fatma Aliye’yi de bu dönem Türk şiirinin isimlerinden biri olarak anmak gerekecekti” (Argunşah, 2013:269) saptamasında bulunur. İnci Enginün de *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* adlı kitabının “Sunuş” kısmında Fatma Aliye için ilk kadın romancımız ifadesini kullanmaktadır (Enginün, 2003:13). Fatma Aliye Hanım ile ilgili olarak Nihat Sami Banarlı’nın görüşleri;

... Onun *Hanımlara Mahsus Gazete*’nin hemen her sayfasında intişâr eden değişik mevzulardaki yazıları, böyle, faydalı makalelerdir. Hatta bir hanım olduğuna ihtimâl verilmeyen Fatma Aliye hanım’ın ilk eseri, Georges Onet’den Türkçe’ye çevirdiği **Volenté** tercümesidir. Aliye H. bu romanı Türkçe’ye **Merâm** adıyla çevirmiş, üzerine kendi imzâsını koymamış, imza yerine **Bir hanım** kelimelerini koymuştur. Yıllarca, kim olduğu merak edilen bu imzâ, muharriri tarafından bir müddet de Mütercim-i Merâm diye kullanılmıştır.

Bu kadın san’atkâr, asıl imzâsını, Türk kadınlığının roman sahâsındaki ilk zaferi olan **Muhaderat** adlı, te’lif romanından kullanmıştır. (1892) bir aşkı söndüren bir başka aşkın câzıb hikâyesi, çok temiz ve faziletli bir Türk kadının elinden çıktığı çok belli olan zarif bir üslubla yazılmıştır. Eser derhal bir şöhret olmuş, yazarına karşı ciddi bir saygı uyandırmıştır. Bu yüzden **Fatma Aliye** adı, yıllarca, gazete ve mecmualarda, daha bir çok ciddi yazılar altında rağbetle karşılanmıştır (Banarlı, 2001: 993).

şeklinde ve Banarlı da Türk kadınlığının roman sahasındaki ilk zaferi sözleriyle *Muhaderat*’ı işaret eder (ki bu eserin ilk baskısı 1892 yılında yapılmıştır). *Türk Ansiklopedisi*’nin “Fatma Aliye Hanım” madde başında “Fatma Aliye Hanım (164-1924) Türk kadın yazarı. İstanbul’da doğmuş, orada ölmüştür” (Türk Ansiklopedisi, 1968: 173) cümleleri ile Fatma Aliye Hanım’dan sadece romancı olarak söz edildiği, ilk kadın romancı olup olmadığı konusunun gündeme getirilmediği görülmektedir. *Türk Ansiklopedisi*, birçok kaynak kitap ve çalışmanın aksine Fatma Aliye Hanım’ın ilk kadın roman yazarı sayılması konusuna temkinli yaklaşmış görünmektedir. *Aşk-ı Vatan* romanını, yeni harflere aktarıp başına bir de inceleme yazısı yazarak yayımlayan araştırmacı Zehra Toska, Mehmet Zihni Efendi’nin *Meşahirü’n-Nisa* adlı eserinde verdiği bilgilerden hareketle Zafer Hanım’a ait olan bu romanın 1877 yılının Nisan

ayının başlarında yayımlandığını belirtir. Zehra Toska yine aynı kaynaktan aktararak romanın yayımlanmasıyla birlikte devrinin gazetelerinde Zafer Hanım ve *Aşk-ı Vatan* ile ilgili yapılan değerlendirmeler hakkında bilgi verir. Buna göre dönemin gazeteleri Zafer Hanım'dan çağdaş kadın yazarlarının ilki olarak söz etmektedir. Bu gazeteler, eserin konusunu İspanya'da yaşanmış ve bir münasebetle İstanbul'a kadar gelmiş olan hoş bir hikâyeden almış ya da çeviri olabileceği şeklinde değerlendirip zarif üslubunun ise kadınlardan beklenenin üstünde olduğu saptamasında bulunmaktadır (Toska, 1994: 8). Zehra Toska'ya göre Tanzimat Döneminde basında yer alan ilk kadın yazıları "varaka"lar yani mektuplar olarak adlandırılmakta ve yazarları olan kadınlar bunların çoğunda açık kimlik belirtmeyerek "Mektepli bir kız" ya da "Lisan aşına bir kadın" gibi rumuzlar kullanmaktadırlar. Bu dönemde editörlerin kadın isimleri ile gönderilen yazıları yayımlamamalarının şikâyet konusu olduğu da yine Zehra Toska tarafından dile getirilmektedir. Kadınların yazı hayatına atılmalarının ne denli zor olduğunu belirttikten sonra Zehra Toska görüşlerini kanıtlamak için Fatma Aliye Hanım'ı örnek gösterip şöyle demektedir:

Gerçekten de kadınların yazı hayatına atılmaları, erkek yazarların aralarında yer edilmeleri pek kolay olmamıştır. Örneğin, Fatma Aliye Hanım'ın çeviri olan ilk kitabı "Bir Kadın" imzasıyla yayınlanmıştır. *Aşk-ı Vatan*'dan 11 yıl kadar sonra, Georges Ohnet'nin *Volonté* adlı romanından çevirdiği *Meram* (1889/1890) adlı bu kitap yayınlandığında onun bir kadın tarafından çevrilmiş olduğuna inanılmamıştı (Toska, 1994: 11).

Zehra Toska bu dönemde kadın yazarların Ayşe Sıdka, Fatma Aliye, Emine Semiye, Makbule Leman gibi çift isim kullanmaları geleneğine karşın, aynı zamanda bir erkek ismi de olan Zafer adına sahip olduğu hâlde Zafer Hanım'ın *Aşk-ı Vatan*'ı "*Merhum Kabuli Paşa haremî Zafer Hanım'ın eser-i hâmesidir*" ifadesi ile yayımlamasını dikkate değer bulur (Toska, 1994: 12). Zehra Toska'ya göre aşkın iki insanın birbirine duydukları duygudan, bireysel sevgiden çıkıp, içinde doğup büyüdükleri toprağa olan bağlılığa dönüşmesi bakımından *Aşk-ı Vatan*, ilk kadın romanı olmasının yanı sıra milliyetçilik kavramının işlendiği ilk kadın romanıdır (Toska, 1994: 18). Zehra Toska, evlilik ve esaret konularının işlendiği bu romanı, konuyu ele alış bakımından da döneminin diğer eserlerinden farklı bulur. Toska'ya göre Zafer Hanım'dan önce bu iki konu Ahmet Mithat'ın *Esaret*'inde, Emin Nihat'ın *Faik Bey ile Nuridil Hanım'ın Sergüzeşti*'nde, Namık Kemal'in *İntibah*'ında, Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*'inde iç içe geçmiş olarak yani bir bey oğlu ile bir cariyenin aşk hikâyesi etrafında ele alınmıştır. Oysa *Aşk-ı Vatan*'da Laz Ahmet Paşa'nın mücevherlerle aklını çelmeye çalışması karşısında Gülbeyaz'ın direnmesi vatanına duyduğu özlemle açıklanmaya çalışılmış, Paşa ile

aralarındaki yaş farkı, sevgi ve odalık konusu eserde tartışılmamıştır (Toska, 1994: 18, 19). Zehra Toska, eser hakkında önemli bir değerlendirme yapmaktadır:

Romanın biçimsel kurgusu ve anlatımı, eski hikâye ve roman kalıplarıyla verilmesine karşın gerçekçi olma çabasını taşır. Yazarın, eskiden cariyeye olan bir kadından böyle bir hikâye dinlemesi mümkündür. Laz Ahmet Paşa, Lord Hamilton ve Nelson gerçek kişilerdir. Ayrıntılı bir biçimde anlatılan yalı, köşk, şatoların iç mekân anlatımları gözleme dayalı ve bilgi verici niteliktedir. (...)

Yukarda adı geçen Tanzimat yazarlarından ayrılan en büyük özelliği ise özellikle Ahmet Mithat'ın yaptığı gibi hiçbir yerde “ey kâri” diye başlayan ve kendi görüşünü doğrudan belirten anlatımlara girişmez. Aşk-ı Vatan'ın karakterleri dönem eserlerinde görülen, örneğin Ahmet Mithat'ın Dürdane Hanım'ında bir kızın tek başına on kişiyi dövüşü gibi, olağanüstü davranışlarda bulunmazlar (Toska, 1994: 19, 20).

Zehra Toska'nın bu değerlendirmelerine karşın yine de pek çok kaynakta ısrarla Fatma Aliye'nin ilk Türk kadın romancısı olduğu bilgisi verilmektedir. Hatta internette yer alan bir biyografi sitesinde

Türk ve İslâm edebiyatlarının ilk kadın romancısı olarak tanınan Türk yazar ve çevirmen. 1877 yılında, ilk ve tek romanı *Aşk-ı Vatan*'ı yayınlayan Zafer Hanım'a bazı edebiyat çevrelerince bu unvan atfedilse de, kendisi sadece tek bir roman kaleme aldığı için ilk kadın romancı olarak anılmamış ve bu unvan Fatma Aliye Topuz'a kalmıştır. (<http://www.biyografi.info/kisi/fatma-aliye-topuz> erişim tarihi: 22.10.2017)

denilmektedir. Bu değerlendirmede eserin yazım / basım tarihi, niteliği, teknik özellikleri gibi unsurlar yerine yazarın eser sayısının bir ile sınırlı kalmış olmasının ölçü olarak alındığı görülmektedir.

II. Zafer Hanım'ın *Aşk-ı Vatan* Adlı Eserinin Değerlendirilmesi

Giriş kısmındaki ithafta görüldüğü üzere *Aşk-ı Vatan*'ın geliri, savaşta yaralanmış askerlerin bakımı için harcanılmak üzere bağışlanmıştır. Eserin ön sözünde Zafer Hanım, kadın olması nedeniyle cepheye gidip savaşmadığını; ancak ülkesi için bir şeyler yapmak arzusunda olduğunu belirtmektedir. Bu arzu ile Zafer Hanım, yazdığı romanın gelirini gazilere bağışlamış, böylece küçük de olsa bir yardımda bulunabildiğini söylemiştir. Bu davranış, eserin yazılış amacını ve konu seçimini de açıklamaktadır. Romanın adının “Aşk-ı Vatan” yani vatan aşkı ya da vatan sevgisi şeklinde seçilmiş olması içerik ile başlığın uyumunu göstermektedir. Eserde bir genç kızın yaşamından bir kesit ile vatan sevgisinin her şeyin üzerinde olduğu tezi işlenir. Yazar, genç bir kızın vatanına duyduğu büyük sevgiden hareketle vatani için savaşan gençlere

de bir anlamda yaptıkları işin ne denli ulvî olduğunu anımsatmakta, onlara manevî destek sağlamaktadır. Oldukça basit bir olay örgüsü ile kurulmuş olan roman, yarım kalmış duygusu uyandırmaktadır. Roman, tamamlanmamış bir ana çerçeve içinde birkaç hikâyenin ardı sıra anlatımı şeklinde kurgulanmıştır. Bunda roman türünün yeniliğinin, yazarın ilk eseri olmasındaki deneyim eksikliğinin yeri olduğu şüphesizdir.

İki büyük bölümden oluşan romanda ilk bölüme herhangi bir adlandırma veya bunu belirten bir rakam verilmezken, ikinci ana bölüm “KISM-İ SANİ” adıyla belirtilir. Olay örgüsü, 1868 yılının Mayıs ayı başlarında ve İstanbul’da yaşayan bir hanımın yalısının penceresinden İstanbul Boğazı’nın manzarasını ve bunun kendisinde uyandırdığı duyguların anlatımı ile başlar. Adı belirtilmeyen bu anlatıcının kendi yalısına yakın bir yalıda ikamet eden, devrin önemli zatlarından birinin kızı olan yakın arkadaşı tarafından verilen bir davete gitmesinden söz edilir. Ne anlatıcının ne de bu davet sahibi hanımın adı bellidir. Anlatıcı, gittiği davetten ayrıntılı biçimde söz eder. Bu davette Refia adında, altmış- altmış beş yaşlarında, “ev sahibinin eğlencelerinden” sıfatıyla tanıtılan bir hanım, anlatıcının yanına gelerek o güne değin içinde sakladığı ve kimseye anlatamadığı bir sırrı kendisine anlatmak istediğini bildirir. Anlatıcı birkaç gün sonra bu sırrı dinlemek üzere Refia Hanım’ı yalısına davet eder. Refia Hanım, anlatıcının arkadaşının yanına gelmeden önce, yaklaşık elli iki- elli üç yıl önce Laz Ahmet Paşa’nın hanendesi ve evlatlığı yerinde, onun utangaç bir cariyesi olarak yaşadığını söyler. O dönemde adının Dilber konulduğunu belirttikten sonra başına gelenleri anlatır. Anlatıcının davete gitmesi ve Refia Hanım’ın anlatıcıyı ziyareti, anlatı için çerçeve hikâye kabul edilirse, Refia Hanım’ın Dilber adıyla ve henüz çok genç yaşlarda başından geçenlerin anlatıldığı kısım, ilk hikâyedir. Bu noktadan itibaren anlatıcı Refia Hanım olur ve o da cariye Dilber olduğu günlerde başından geçen bir olayı birinci ağızdan anlatır. Dilber, kendi hayat hikâyesini anlatırken önce ailesinden, ülkesinden ve güzelliklerle dolu çocukluk yaşamından söz eder. Sonra on iki yaşında iken köle tüccarları tarafından kaçırılıp Madrid’den, Laz Ahmet Paşa’nın konağına getirilmesini anlatır. Burada anlatım geçmişte yaşanmış bir olayın aktarımı şeklindedir. Refia Hanım, adının Dilber olarak kullanıldığı o zamanda geçen olaylarda kendisinden Dilber diye söz eder. Dilber’in bulunduğu konağa aynı köle tüccarı aracılığıyla bir genç kız daha gelir. Gülbeyaz adı ile kendisine seslenilmesini isteyen bu kız da Dilber gibi İspanyol’dur. Dilber, aynı dili konuştukları ve hemşehri oldukları için Gülbeyaz ile iyi arkadaş olur. Buradan sonra “HİKÂYE-Yİ SERGÜZEŞT” adında ve Zehra Toska tarafından “Gülbeyaz’ın Hikâyesi” başlığıyla Türkçeleştirilen bir bölüm başlar. Bu bölümde yeni bir hikâye anlatımı olarak Gülbeyaz’ın çocukluğu, ailesi, ülkesi tanıtılıp kaçırılışı anlatılır. Gülbeyaz hayatını anlatırken, okulunda çalışan ve kızı kaybolan bir bayan öğretmenin kendisine sahip çıktığını, çok yardımcı olduğunu söyler. Tesadüf eseri bu bayan öğretmen, Dilber’in annesidir. Ancak romanda bu

tesadüfün, olay örgüsünün ilerleyen bir aşamasında, bir şekilde bir başka olaya bağlanmadığı ve havada kaldığı görülür. Gülbeyaz ve Dilber'in konak yaşamı içindeki durumları ayrıntılı biçimde anlatılır. Ardından romanda “KISM-I SANİ” (İKİNCİ BÖLÜM) adı altında yeni bir bölüm başlar. Bu bölümde yalından dışarı baktığında Gülbeyaz, bir İspanyol gemisinin demirlemiş olduğunu görür. Gülbeyaz'ın odası yalının dağlara bakan, yoldan geçenleri kolayca görebileceği bir yerindedir. Nitekim bu gemiyi gördükten sonra camdan dışarı bakarken bir İspanyol subayı evin önünden geçer. Yine büyük bir tesadüf sonucu bu İspanyol subay, Gülbeyaz'ın kaçırılmadan önce zorla nişanlandırıldığı Roberto'dur. Roberto ile Gülbeyaz konuşurlar ve Roberto onu kurtaracağını söyler. Onca zaman Roberto'nun ne yaptığını, başından geçenleri merak eden Gülbeyaz için bu genç subay başından geçenleri anlatan bir mektup yazar. Mektubun içinde anlatılanlar, aslında başlı başına ayrı bir hikâye görünümündedir ve bu hikâyenin anlatıcısı Roberto'dur. Böylece Dilber ve Gülbeyaz'dan sonra Roberto'nun başından geçenler üçüncü bir hikâye olarak kurguda yerini alır. Burada Roberto'nun başından geçenlerin ayrıntılı biçimde anlatılmasının iki işlevi vardır. İlk olarak Gülbeyaz'ı tanıyan ve onu kurtarıp ülkesine götürecek olan biri gerekmektedir. Roberto'nun İstanbul'da bulunmasının mantıklı açıklaması, onun başından geçenlerin bilinmesiyle sağlanır. İkinci olarak Roberto, Gülbeyaz'ın istemediği hâlde nişanlandırıldığı bir adamdır. Ne Gülbeyaz Roberto'ya ne de Roberto ona âşıktır. Gülbeyaz, Laz Ahmet Paşa'nın konağında iken sürekli ağlamaktadır ve mutsuzdur. Onun Roberto'ya âşık olmadığını altı özellikle çizilir, ayrıca Gülbeyaz bir başkasına da âşık değildir. Böylece Gülbeyaz'ın vatanına kavuşmak arzusunun gerçekten ülkesini sevmesinden ileri geldiği vurgulanmış olur. Roberto ile aynı gemide bulunan ve yine bir subay olan Gülbeyaz'ın erkek kardeşi de Roberto'nun günlüğünden Gülbeyaz'ın İstanbul'da olduğunu ve yaşadığı evi öğrenir. Bu arada Laz Ahmet Paşa, Gülbeyaz'ın eşi olması için ona mücevherler almaktadır. Gülbeyaz, kardeşi ve Roberto'nun yardımıyla Laz Ahmet Paşa'nın yalısından kaçıp gider. Olaylar, Gülbeyaz'ın kaçmasıyla ve Dilber'in “İşte Gülbeyaz'ın hikâyesi. Paşa'nın kendisine bağışladığı bu kadar mücevher ve daha verecek olduğu mal ve akarın hiç birini gözü görmeyip bir an önce vatanına kavuşma isteği. Bu, onun vatanına ne büyük bir aşk sevgiyle bağlı olduğunu göstermiştir.” (Zafer Hanım, 1994: 152) sözleriyle son bulur. Bu son noktada roman, yarım kalmış duygusu uyandırmaktadır. Kimi araştırmacılara göre metinlerin eksik kalması Tanzimat edebiyatına gölgesini düşürmüş bir olgudur (Parla, 2009: 73).

Zafer Hanım'ın devrinin önde gelen ailelerinden birine mensup olması ve müstear kullanmaya gerek duymadan kendi adı ile eserini yayımlaması, ilk bölümdeki anlatıcının ve davet sahibi olan hanımın adının söylenmemesini açıklamaktadır. Gülbeyaz ve Dilber'in İspanya'dan kaçırılıp cariye olarak satılması, yazarın kendi sosyal çevresinde tanık olduğu

olayların ve tanıdığı insanların hikâyelerinden yola çıkmasını kolaylaştırmış olmalıdır. Bu arada kölelik kurumunun Tanzimat hikâye ve romanının çok fazla ele aldığı bir konu olduğu da gözden uzak tutulamamalıdır. *Tanzimat Edebiyatında Kölelik* adlı kitabında İsmail Parlatır, siyasî ve sosyal yaşamda önemli bir yere sahip olan “hürriyet” düşüncesinin edebî alana özellikle de Tanzimat edebiyatının ikinci kuşağında, “insan hürriyeti” ve “insan eşitliği” biçiminde geçtiğinin görüldüğünü belirtir (Parlatır, 2012: 50). Tanzimat edebiyatında sıkça ele alınan bu konunun o devrin sosyal yaşamını büyük ölçüde etkilediği dikkate alındığında Zafer Hanım’ın da vatanından kaçırılan genç kızlar üzerinden vatan sevgisiyle birlikte hürriyeti anlatımı önemlidir. Ancak bu noktada Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Tanzimat dönemi romancıları için yaptığı bir saptamaya da değinmekte yarar görülmektedir. Tanpınar;

Ne Namık Kemal, ne Mithat Efendi, ne Rezaizâde, ne Sami Paşazade, hülâsa esir kadın tipini roman veya tiyatrolarına mevzu alanların hiçbiri, bir cariyenin satıldığı evde hanım olmak için sarfedebileceği gayretin hikâyesini yazmayı düşünmediler. Halbuki bu, yaşadığı devirlerde bütün İstanbul’da her büyük konak ve evde oynanan bir dram idi (Tanpınar, 2011: 64).

demektedir. Zafer Hanım, *Aşk-ı Vatan*’da şüphesiz cariyelerin evin hanımı olma arzusunu konu edinmez; ancak Gülbeyaz’ın Laz Ahmet Paşa tarafından açıkça kendisine sunulan evin hanımı ve her türlü zenginliğin sahibi olma teklifini vatanına kavuşmak için geri çevirmesi, o devir yaşantısı göz önüne alındığında önemli bir duruştur. Bu da vatana duyulan sevginin büyüklüğünü anlatma noktasında dikkate değer bir seçimdir.

IV. Sonuç

Aşk-ı Vatan’da ve döneminin diğer birçok hikâye, roman ve tiyatro eserinde başka ülkelerden kaçırılıp köle yapılan kızlar ve bunların ailelerine, ülkelerine duydukları özlemin konu edildiği görülmektedir. *Aşk-ı Vatan*’da vatana duyulan aşkın her şeyin önüne geçmesinin altını çizmek için oldukça görkemli bir hayat seçilmiştir. Kişi ve mekân betimlemelerinin olayların akışı kesilerek verilmesi, kişilerin tek yönlü çizilmeleri, anlatıcı ve bakış açısı probleminin çözümlenememiş olması gibi teknik kusurları barındırmakla birlikte devri ve Türk romancılığının başlangıç aşamasında yazılması göz önüne alındığında *Aşk-Vatan* yine de kayda değer bir roman, bir eserdir. Yazım tarihinin 1877 olması itibariyle de *Aşk-ı Vatan*, döneminde bir kadın yazar tarafından yazılmış olan ilk Türkçe romandır. Kimi internet sitelerinde yer alan Zafer Hanım’ın yalnızca tek bir roman yazmış olması nedeniyle ilk kadın romancı sayılamayacağı görüşü, çok doğru görünmemektedir. Bir romanın belirli bir dönemde ilk sayılabilmesi için, yazarının aynı türde çok sayıda eser vermiş olmasını zorunlu saymak doğru bir ölçü olmasa gerektir. Fatma Aliye’nin ilk eserinin George Ohnet’den 1889/1890 yılında

yaptığı bir çeviri ve ilk telif romanı olan *Muhaderat*'ın tarihinin 1892 olduğu dikkate alındığında kaynakların Zafer Hanım'ı ve *Aşk-ı Vatan*'ı görmezden gelerek Türk edebiyatının ilk kadın romancısı olarak Fatma Aliye'yi işaret etmesindeki ısrarın nedeni açıklama beklemektedir.

Kaynaklar

- ARGUNŞAH, H. (2013). "Mithat Efendi'den Fatma Aliye Hanım'a Devam Edenler: Sen Nesin Bir Bilsen" *Ölümünün 100. Yılında Ahmet Mithat Efendi Sempozyumu*. Yayıma Haz.: Prof. Dr. Kâzım Yetiş. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.
- BANARLI, N. S. (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi Cilt II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ENGİNÜN, İ. (2003). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* (4. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- OKAY, O. (2007). "Tanzimatçılar: Yenileşmenin Öncüleri (1860-1896)", *Türk Edebiyatı Tarihi* (2. Baskı). Editörler: Talat Sait Halman, vd. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- PARLA, J. (2009). *Don Kişot'tan Bugüne Roman* (9. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- PARLATIR, İ. (2012). *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*. Ankara: Yargı Yayınları.
- SANCAR, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2011). *Edebiyat Üzerine Makaleler* (9. baskı). Haz.: Zeynep Kerman. İstanbul: Dergâh Yay.
- TOSKA, Z. (1994). "Zafer Hanım ve *Aşk-ı Vatan*". *Aşk-ı Vatan*. Giriş, çevrim yazı, sadeleştirme: Zehra Toska. İstanbul: Oğlak Yay.
- TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, (1968). "Fatma Aliye Hanım." Cilt XVI. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- YILDIZ, S. (2006). *Tanzimat Dönemi Edebiyatı* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- ZAFER HANIM. (1994). *Aşk-ı Vatan*. Giriş, çevrim yazı, sadeleştirme: Zehra Toska. İstanbul: Oğlak Yay.
- <http://www.biyografi.info/kisi/fatma-aliye-topuz> erişim tarihi: 22. 10. 2017.